

SAKRÁLNOŠŤ A PROFÁNNOŠŤ V HISTORICKEJ HRE *OBRANA METODOVA* (1985)

Sacredness and Profanity in the Historical Play *Obrana Metodova* (1985)

Martina Taneski

DOI: 10.17846/CL.2024.17.1.141-149

Abstract: TANESKI, Martina. *Sacredness and Profanity in the Historical Play Obrana Metodova* (1985). This study delves into the concepts of sacredness and profanity, along with other related aesthetic expressions present in Milan Ferko's historical play, *Obrana Metodova* (1985). Ferko's innovative approach, incorporating modern and postmodern literary techniques, attempts to deconstruct ideals associated with historical figures, such as the saints Constantine and Methodius, in Slovak drama. The author's narrative talent is evident also in his other intriguing characters created through the functional combination of the medieval and contemporary vocabulary, syntax, and stylization. The captivating mystification, particularly surrounding Constantine and Pope Hadrian II, studied in this article, serves as a commentary on the ongoing and debated topic of adhering to priestly celibacy. Milan Ferko convincingly and vividly mystifies the continuously portrayed theme in Slovak literature within the historical play *Obrana Metodova*, aligning it with the modern literary tendencies of the late 20th century.

Keywords: *Constantine, Methodius, sacredness, profanity, idealization, mystification, Slovak drama of the 20th century*

ÚVOD

Jedným zo spisovateľov, ktorí slovenskú drámu 20. storočia obohatili o námety z veľkomoravského obdobia, je Milan Ferko so svojim originálnym a obzvlášť tvorivým spracovaním historických tém. I keď je literárnou kritikou reflektovaná prevažne jeho prozaická a básnická tvorba pre deti a mládež, realizoval sa aj na poli drámy. Konkrétne na tému Veľkej Moravy sa zamerával vo viacerých svojich hrách: *Pomsta Pribinova* (1984), *Obrana Metodova* (1985), *Svadba Svätoplukova* (1985), *Smrť Gorazdova* (1986), *Hviezda Mojzírova* (1986). Tieto vyšli ako súčasť súborného diela *Historické hry* (1998). Okrem menovaných bola samostatne publikovaná ešte šiesta tematicky príbuzná hra *Pravda Svätoplukova* (1988). Ako uvádza Štefan Timko (2019, 160), práve Ferkove hry inšpirovali vznik prvej televíznej inscenácie s názvom *Solúnski bratia* (1989), ktorá tematizovala životy sv. Cyrila a Metoda. Milan Ferko sa v tomto inscenačnom spracovaní osvedčil aj ako autor kvalitného televízneho scenára.

Keďže cieľom tejto štúdie je zameranie sa na autorské možnosti originálneho a netypizovaného stvárňovania historických postáv Konštantína a Metoda, v jej jadre sa väčšmi sústreďíme na vybranú historickú hru v troch dejstvách *Obrana Metodova*. Uviedli sme, že Milan Ferko sa ako jeden z mála autorov prejavil lyrickou, epickou aj dramatickou tvorbou, diela pre deti a mládež nevynímajúc, no dodajme, že pri svojej tvorbe mal priam programovo na zreteli aj výchovno-vzdelávacie a populárno-náučné ciele. Jeho aktivity a tvorba sú priebežne reflektovanou kapitolou v dejinách

slovenskej literatúry, pričom sa jeho meno neobjavuje iba v reflexii staršej súčasnej literárnovednej generácie¹, ale stáva sa tiež predmetom záujmu novších štúdií. Práve na jednu z najnovších s názvom *Obraz Metoda ako literárnej postavy v slovenskej próze* od Dominika Vanča (2023, 136-146) čiastočne reagujeme. Zároveň tak nadväzujeme na aktuálne výskumné tendencie, ktoré neustále prehlbujú analýzu cyrilo-metodskej tematiky nielen v oblasti prózy a drámy (Timko 2019, 159-171), ale aj v oblasti poézie (Gallik 2016, 98-105).

SAKRÁLNOŠŤ A PROFÁNNOSŤ AKO ESTETICKÉ VÝRAZOVÉ KVALITY

Andrej Maťašík (1998, 365-367) v záverečnom slove k vydaniu *Historických hier* považuje Milana Ferka za autora modernej národnej historickej drámy a vyzdvihuje predovšetkým jeho bohaté fabulačné schopnosti: „Dejiny Slovákov v období Nitrianskeho kniežatstva a Veľkomoravského kráľovstva, to je pevná odrazová plocha, umožňujúca autorovi využiť jeho poznanie všetkých dostupných prameňov a informácií, a teda vychádzať z reálnych historických súradníc, na druhej strane však ponecháva dostatok možností na aktivizáciu Ferkových fabulačných schopností. Aj na prvý pohľad marginálny detail či poznámka v písomných prameňoch dokáže inšpirovať Ferkovu bujnú predstavivosť, ktorá vie dospieť k atraktívnym a príbehovo bohato konštruovaným sujetom.“

Práve zdôraznený fabulačný talent v kombinácii s osobitými autorskými kvalitami vnímame v kontexte svojho zamerania ako kľúčové vo vzťahu k originalite stvárnenia hlavných protagonistov v hre *Obrana Metodova*. Mnohokrát typizované a bez vnútornej psychologizácie modelované historické postavy Konštantína a Metoda² nadobúdajú u Ferka nový, živý rozmer, ktorého rozvinutiu nezabránil ani ich status svätosti. Vančova (2023, 139-140) štúdia naznačuje, že Ferkovo stvárnenie svätca je výraznejšie oslobodené od zaužívaných naratívov spájaných s touto historickou postavou takmer vo všetkých starších, ale aj v niektorých novších, podobne tematizovaných dielach, ku ktorým možno zaradiť napríklad Rábekovo *Tajomstvo Zoborského kláštora* (2019).

V súvislosti s originálnym rozvíjaním charakterových črt postáv Konštantína a Metoda budeme pozorovať zreteľný a suverénny pohyb dramatika na osi „sagrálnosť – profánnosť“ (v tomto konkrétnom prípade na osi posvätné/duchovné³ – svetské), pričom, ako predpokladáme, oslabenie religióznej sagrálnosti výrazu nebude pôsobiť dehonestujúco, ale práve naopak, v duchu filozofických a umenovedných teórií 20. storočia, ktoré prehodnocovali klasické teórie vznešenosti⁴, bude táto charakteristická a významná črta hľadaná v praxi, v realite.⁵ Vnímanie vznešenosti sa v 20. storočí zrieka tradičnej monumentalizácie, k čomu sa na rozdiel od iných (z diachrónneho pohľadu predchádzajúcich) autorov výrazne približuje aj Ferkovo stvárnenie historických postáv vierozevstov.

¹ V prehľadovej štúdií (publikovanej v zborníku *Slová Slovanov*) venuje Ferkovej tvorbe značný priestor napríklad Zuzana Kákošová (2013) a výraznejšej pozornosti sa mu dostáva aj v *Dejinách slovenskej literatúry III* (Marčok et al. 2004).

² Ako doklad takéhoto tvrdenia možno doložiť obsah známych a pomerne rozsiahlych nitrianskych antológií *Medzi trvaním a dejinami* (Liba – Lauková 2013) a *Svätý Cyril a svätý Metod v slovenskej literatúre* (Liba – Lauková 2012).

³ Ako ďalej rozvineme, samotné „sagrálne“ nemožno vnímať výlučne ako „cirkevné/posvätné“, pretože v 20. storočí má významovo bližšie k všeobecnejšiemu „nemateriálnu/duchovnému“.

⁴ Na dôkazok uveďme, že aj svätosť solúnskych vierozvestov zapracúva väčšina autorov (prirodzene) v náboženskom ponímaní alebo ako hegelovsky ponímanú vznešenosť.

⁵ Bližšie problematiku rozvíja a na ďalšie relevantné filozofické zdroje odkazuje *Tezaurus estetických výrazových kvalít* (2011) pod heslami „sagrálnosť výrazu“ a „vznešenosť výrazu“ (Plesník et al. 2011, 291-298).

Zásadný autorský prínos Milana Ferka možno oprieť aj o ďalšiu rozvíjajúcu tézu, ktorú pri vlastnej tvorbe – ako ďalej preukážeme – jednoznačne zohľadnil: „Hranica medzi sakrálnym a profánnym je pohyblivá, pretože prvky sakrálnosti výrazu sa prenášajú i do svetských úkonov“ (Plesník et al. 2011, 296). Zároveň je potrebné vziať do úvahy fakt, že pohľad na svätca a jeho spoločenský status, funkciu, hodnotenie a dosah sa historicky vyvíjal.⁶ Navyše, Richard Marsina (2006, 175-181) v súvislosti so svätými Konštantínom a Metodom viackrát uvádza, že solúnskych bratov nemožno jednoducho priradiť k početnej skupine tzv. národných svätcov, ktorých status plnil svoju úlohu pri kristianizácii pôvodne barbarských území, pretože ich pôsobnosť ďaleko presahovala jednu súvisle vymedziteľnú geografickú oblasť. To je zároveň dôvod, prečo si ich nemôžu privlastňovať iba Slováci či iné európske národy. Z uvedeného je potrebné vyexcerpovať, že svätého Konštantína a svätého Metoda dokázala spoločnosť druhej polovice 20. storočia celkom prirodzene vnímať ako historické osobnosti so svetskou pôsobnosťou a s vplyvom na spoločensko-politické udalosti, na ktorých pozadí sa neskôr formovali národy. Preukázateľný je teda ich vplyv aj na okolnosti nenáboženské (svetské/profánne).

Analyticko-interpretatívnym uchopením hry *Obrana Metodova* na konkrétnych príkladoch zdokumentujeme, že stvárnenie a psychologizácia hlavnej postavy svätca jednoznačne odráža zmenu v jeho dobovom ponímaní. Nie je iba svätcom, ale aj historickou osobnosťou a najmä človekom, ktorého autor 20. storočia dramaticky stvárni ako spätého s každodennou ľudskou podstatou a realitou. Nezameniteľnosť a privilegovanosť, pôvodne spájaná s religióznou sakrálnosťou (posvätnosťou), sa v novšom ponímaní, ktoré je poznačené úpadkom náboženského vedomia, vzťahuje aj na podstatne svetskejšie chápanie tejto kategórie. „Veci, ktoré majú pre človeka základnú dôležitosť a sú mu zvlášť drahé, nadobúdajú črty sakrálnosti výrazu – stávajú sa preňho posvätnými a on ich prežíva s mimoriadnou intenzitou. Rovnako príroda so svojimi znakmi, čara, tajomstva a vznešenosti pôsobí posvätným dojmom“ (Plesník et al. 2011, 296-297). Z uvedeného vyplýva, že aj profánne možno v určitom diskurze vnímať ako sakrálné a naopak. Výrazovú sakrálnosť môžeme nachádzať aj v rôznych rituálnych úkonoch, ktoré nemajú výlučne náboženský charakter (udalosti, príhovory, prípitky). Peter Liba (2009, 22) preto definuje, že „sакrálno nemožno stotožniť s cirkevným posvätným, lebo sa ono netýka iba kresťanstva, ale aj kultúr predkresťanských a nekresťanských (aj v našej prítomnosti)“. Inými slovami, kým v náboženskom ponímaní sú kategórie sakrálnosť a profánnosť iba ťažko zlučiteľné, opačný prístup otvára filozofické myslenie 20. storočia a naň reagujúce umenie.

Na záver teoretickej časti možno konštatovať, že miera vplyvu náboženstva a *Biblie* na literatúru 20. storočia je v porovnaní s ich vplyvom na diela staršej slovenskej literatúry (stredovekej, renesančnej, barokovej) zásadná, čo napokon reflektuje aj samotná žánrová skladba porovnaných literárnych období. Súčasne však platí, že prítomnosť religiozity v literárnych dielach sa neobmedzuje výlučne na staršiu literatúru, ale preniká do ďalších literárnohistorických epoch a stáva sa platformou na tvorbu ďalších, k religiozite (kontemplatívности/sakrálnosti) inklinujúcich autorov⁷. Dobový aspekt teda rozhodne nie je jediným, ktorý ovplyvňuje mieru religiozity literárneho diela, avšak určitá mystickosť a kontemplatívnosť výrazu je prirodzene naviazaná na mytológiu a náboženstvo, pričom „v náboženskom období sa kontemplácia preniesla k transcendentálnym polohám bytia človeka“ (Plesník et al. 2011, 96).

⁶ Túto skutočnosť okrem prác Richarda Marsinu potvrdzuje a dokumentuje rozsiahly literárnohistorický výskum Eriky Brtáňovej. Myšlienku historicky premenlivého pohľadu na svätca zachytáva aj v publikácii *Na margo staršej literatúry* (Brtáňová 2012).

⁷ Ako príklad uveďme Jána Hollého, významného predstaviteľa literárneho klasicizmu, ktorého osobnosť, hlboko stotožnená s kňazským povoláním, sa prirodzene pretavila do vlastnej literárnej tvorby.

OBRANA METODOVA ALEBO O KONŠTANTÍNOVI A METODOVI BEZ PÁTOSU

V úvode praktickej state plynule nadviažeme na teoretickú časť stručným zhodnotením miery religiozity a dobového aspektu vo „veľkomoravských drámach“ 20. storočia. Už pri prvom prečítaní úryvkov Stodolovho *Kráľa Svätopluka* (1937), Dilongovho *Gorazda* (1963), dramatického triptychu *Veľká Morava. Knieža, Bratia, Kráľ* (1989) od autorskej dvojice Ivan Hudec a Peter Valo, filmového scenára *Svätopluk* (1998) od Jána Hudeca, ako aj predmetnej hry *Obrana Metodova* je zrejme snaha dramatikov viac či menej zachovávať určitú mieru typizovaného pátosu v zobrazovaní historických postáv oboch svätcov.

Lexiku aj syntax sa takmer všetci menovaní autori v rôznej miere a v závislosti od svojho umeleckého zámeru pokúšajú pripodobniť dobovému koloritu, ktorý dotvárajú na základe dostupných historických prameňov. V tomto zmysle veľmi precízne kreuje napríklad Ján Hudec priamym zakomponovaním citácií z historických prameňov (zo *Života Konštantína*, zo *Života Metoda* alebo z úryvkov zachovanej dobovej korešpondencie), pričom aj u neho nachádzame idealizované, autorsky dotvorené zobrazenie niektorých reálií a vzťahov medzi historickými postavami (napríklad medzi Metodom a Svätoplukom). Značnú mieru pátosu s dôrazom na kresťanské cnosti zaznamenávame u Rudolfa Dilonga, čo je u predstaviteľa katolíckej moderny postup predpokladateľný. Inovatívnejšie spracovanie historického námetu s využitím súčasnej lexiky priniesla autorská dvojica Ivan Hudec a historik Peter Valo, ktorí zvolili súčasnejšie zobrazenie dejinnej koncepcie v literatúre. Štylizácia ich dramatického textu sa najviac približuje štylizácii Milana Ferka v jeho veľkomoravskej hexalógii.

Po naštudovaní historických hier Milana Ferka môžeme konštatovať, že originalnosť autorského prístupu k veľkomoravskej tematike je neodškriepiteľná a v historickej hre *Obrana Metodova* smeruje priam k odideologizovaniu patetizujúceho nánosu, ktorý na hlavné postavy navrstvili predchádzajúce literárnohistorické obdobia so svojimi (neraz ideologickými) zámermi. Ako predstaviteľ modernej národnej drámy zobrazil Konštantína a Metoda s ich obdivuhodnými hrdinskými, cnostnými, ale aj s obyčajnými ľudskými črtami, a teda ich sakrálnymi aj profánnymi charakteristikami. Práve na tento účel využil svoju imaginatívnu a fabulačnú schopnosť, ktoré obzvlášť pozitívne hodnotil citovaný Andrej Maťašík.

Ferkove autorské kvality sa pretavili do stvárnenia známej veľkomoravskej kapitoly našich dejín z 9. storočia v troch dejstvách, pričom dej je situovaný do Ríma a je ohraničený obdobím obhajoby staroslovienskej bohoslužby vierozvestami. Napriek tomu, že lexikálna a syntaktická rovina tejto historickej hry do značnej miery imituje dobovú reč, je preňho rovnako príznačné, že vybrané postavy svojím prejavom (v súlade s odčítateľným autorským zámerom) cielene kontrastujú s rečovým prejavom iných postáv. Tu môžeme uviesť dva príklady/autorské postupy:

1. **Záporné postavy** menej ušľachtileho charakteru, akými sú napríklad Eleutér (veliteľ pápežských stráží) alebo Viching, sú pri vyjadrovaní expresívnejšie, hovorovejšie, ich prehovory a charaktery sú priam vystavané na využití súčasnej podoby jazyka a obraznosti, čím sa výrazne vzdalujú spôsobu štylizovania výpovede v 9. storočí. Hneď v prvom obraze prvého dejstva sa veliteľ pápežských stráží (neskôr vrah pápežovej dcéry) vyjadruje k príchodu solúnskych bratov do Ríma: „*ELEUTÉR: Drž tú ruku pri stehne, akoby to bola šunka tvojej frajerky, ty huspenina! [...] Keby prichádzali aspoň s pikantnými novinkami z volaktoreho známeho kráľovského dvora – nepoviem. No z akejsi bezvýznamnej krajiny. Jestvuje vôbec? [...] Jakživ som o nich nepočul. Prečo by aj – tuctoví misionári*“ (Ferko 1998, 101). Podobne štylizované sú lascívne prehovory postavy Vichinga, adresované Jane (správkyni pápežskej kúrie): „*VICHING: Ba kajúcnik. Chcem, aby si sa stala mojou exorcistkou. Cítim, že iba ty si schopná vyhnať diabla, čo sa mi mrví – pod kutňou. [...] Iba po prvý raz je to hriech, druhý raz len previnenie a po tretie už iba zvyk. Ó, tá hodinka, keď si budeme na seba zvykať! Kiež by som o nej mohol hovoriť ako o minulej*“ (Ferko 1998, 127-128).

Vichinga hodnotíme ako najexpresívnejšiu postavu tejto historickej hry, na viacerých miestach je zobrazený ako morálne pokrivený, hľadiaci výlučne na osobný úžitok, pričom v súlade s jeho profánnym charakterom⁸ dominuje v jeho prehovoroch expresivita a vulgárnosť výrazu.

V charaktere aj vo výraze za protikladného k predchádzajúcej dvojici možno označiť pápeža Hadriána II. Jeho prejav výrazne kontrastuje so štylizáciou prehovorov záporných postáv, aby náležite odrážal jednak jeho kladný charakter, vzdelanosť, ale aj status v cirkevnej hierarchii. Pápežove prehovory sú často kratšie, vecné: „HADRIÁN: *Slovenské knihy sa zamietajú, ich texty sa nesmú používať*“⁹ (Ferko 1998, 150); myšlienково konzistentné, nábožensky uvedoméle a umiernené: „HADRIÁN: [...] *Daj, Duch svätý, aby sa naplnila pravda a spravodlivosť, o ktorú sa k tebe po celý čas modlím*“ (Ferko 1998, 150). Podobne postavu Konštantína vystihuje uznávanie duchovných hodnôt a náležitá vznešenosť výrazu. V tomto ohľade Ferko nadväzuje na literárnu tradíciu, a teda mladší z dvojice solúnskych bratov zostáva pôvodcom a nositeľom zásadných a moralizujúcich ideí: „KONŠTANTÍN: *Svätci nepatria len miestu svojmu zrodu, ale celému svetu!*“ (Ferko 1998, 119). Na inom mieste: „*Kto zvyšuje hlas v úsilí zahlušiť reč svojho spolubesedníka či soka, znižuje svoju ľudskú hodnotu. Vravelo sa však o číslach, pokračujme o nich. (K Hadriánovi.) Dovolí tvoja svätosť?*“ (Ferko 1998, 124).

2. **Kladné postavy** ušľachtilého charakteru, ale v pozitívnom zmysle pragmaticky a užitočne orientované aj na profáno, mierne kontrastujú s postavami smerujúcimi k ideálu – s Hadriánom II. a s Konštantínom. Anastáza (rímskeho biskupa a bibliotekára kúrie) a Metoda z hľadiska ich aktívneho pôsobenia a činorodosti Ferko zobrazil v duchu antickej myšlienky „zlatej strednej cesty“, pričom ušľachtilosť a vznešenosť tejto dvojice nijako nezatieňuje ich schopnosť väčšmi oceňiť svetský blahobyť. Metod pri myšlienke na návrat do Byzancie ospevuje tamojšie víno, jedlo a ženy: „*Na desiaty deň, Konštantín, by sme mali stihnúť, však? Ej, majú sa načo tešiť Konštancie, Kaliopy, Kornélie... Ja sa teším na vône mladučkých pečených prasiatok, keď po ich chrumkavých chrbrtoch steká staré víno*“ (Ferko 1998, 107). Podobne tak Anastáz pri vítaní misionárov nepriamo odhaľuje svoju záľubu v dobrom víne a v jedle: „ANASTÁZ: [...] *Vašich učeníkov a družinu som umiestnil v kláštore, a vás som ubytoval tu v Lateráne, patríte k najvzácnejším hosťom. Tam (Gesto vpravo.) je hostovské krídlo, tam (Vľavo.) bibliotéka a úradovne kúrie. S ostatným vás oboznámia moji ľudia. Ale s pápežskou jedálňou a vínnou pivnicou ja sám*“ (Ferko 1998, 108).

Uvádzaním podobných citácií by sme mohli pokračovať, no domnievame sa, že na potreby tejto štúdie uvedené úryvky postačia, aby sme pozornosť mohli zamerať aj na ďalšie dva, z hľadiska analýzy kľúčové, aspekty analyzovaného dramatického textu, ktorými sú mystifikácia a dekonštrukcia ideality. V tomto bode je potrebné už iba explicitne formulovať tézu, že posilnenie uvedených estetických výrazových kvalít umeleckého textu funkčne a v súlade s autorským zámerom pozmeňuje jeho vyznenie a má jednoznačný vplyv na interpretáciu umeleckého diela. Výrazové kvality zároveň významne posúvajú text od faktografie k fikcii.

MYSTIFIKÁCIA A DEKONŠTRUKCIA IDEALITY

Pri charakteristike postavy Metoda sme načrtli Ferkov odklon od tradičnej línie zobrazovania solúnskych bratov, ktorí v dejinách slovenskej literatúry vystupovali zväčša ako oddaní misionári, učители, darcovia písma a kultúry, niekedy priam ako askéti, diplomati, cirkevní hodnostári a v neposlednom

⁸ V hre *Obrana Metodova* môžeme skutočne hovoriť o profánnom charaktere postavy Vichinga, pretože nevyznáva žiadne duchovné hodnoty, uznáva jediné božstvo – materiálne a s ním spojené bohatstvo, vplyv, hedonizmus a mocenské záujmy.

⁹ Na tomto mieste išlo ešte len o čiastkové rozhodnutie pápeža v rámci dlhšieho procesu obhajoby staroslovienskej bohoslužby.

rade ako svätci. V jeho hre sú uvedené prívlastky zatlačané do úzadia, aby na základe autorsky zámerne akcentovaného historického faktu o pápežovi Hadriánovi II. mohol rozohrať nový pôsobivý príbeh, ktorý sa o vybrané fakty opiera, ale okolnosti interpretuje celkom odlišne, čím zároveň dekonštruje spoločensky zažitú predstavu najmä o svätom Konštantínovi.

Historický rámec hry *Obrana Metodova* zostáva neporušený, 40-ročný Konštantín a 53-ročný Metod prichádzajú do Ríma obhajovať starosloviensku (v diele slovenskú) bohoslužbu. Ferko však vystavia vlastnú verziu udalostí na historickom fakte, že Hadrián II. bol posledným pápežom, ktorý mal manželku a dcéru. Do 17-ročnej pápežovej dcéry Agáty sa Konštantín zaľúbi, čo spolu s intrigami mnícha Vichinga ohrozuje celú pôvodnú misiu, ako aj idealizovanú (literárnou tradíciou forsirovanú) predstavu o svätom Konštantínovi. Preklady kníh má totiž posúdiť biskup Arzénus – Agátin budúci manžel. Konštantín v hre bojuje s dilemou, či uprednostniť misijné ciele pred osobným šťastím, o čom vedie rozsiahlejší dialóg s bratom Metodom: „*KONŠTANTÍN: Ako mi môžeš brániť? Ty si nemal ženu? A nemal si ju rád aj po dlhom odlúčení? / METOD: U mňa to bol hlboký cit, u teba len súciti. / KONŠTANTÍN: Mýliš sa, Metod. Až do prvého stretnutia s Agátou som bol slepý, hluchý, nemý. Ona ma odkliala. / METOD: Tým horšie! Nemohol si urobiť nič nezmyselnejšie, ako zaľúbiť sa do pápežovej dcéry. / KONŠTANTÍN: Dá sa láske rozkázať? / METOD: Láske! Uvedomuješ si, že si sa stal nepriateľom biskupa Arzénia, ktorý má posúdiť tvoje texty, tvoju abecedu, tvoje najväčšie životné dielo? Uvedomuješ si, že svojím pochabým počínaním podrážáš nohy sebe i celej našej misii?*“ (Ferko 1998, 138). Vidíme, že zapracovaním hlavných (aj vedľajších) ženských postáv autor tému jednoznačne aktualizuje a v kontexte literárnoumeleckých tendencií 20. storočia vytvára priestor na spochybnenie ideality svätého Konštantína. Avšak práve v „nedokonalosti“ a v pochybnostiach nachádza jeho ľudskú stránku, ktorú oceňuje rovnako, ako jeho misijnú činnosť. Láska k žene teda nie je označená za nevhodnú a profánnu, ale v samotnej exaltovanosti Konštantína je vznešeným a k sakrálnu sa približujúcim citom. Pre súčasného čitateľa/diváka, ovplyvneného tradičným zobrazovaním solúnskych bratov, môžu byť dejové zvraty v hre prekvapivé, pretože predchádzajúce spracovania nijako zvlášť neakcentovali fakt, že v 9. storočí rímskokatolícka cirkev ešte nenariaďovala kléru povinný celibát. Ferkovo provokovanie je v tomto zmysle nevinnejšie, než sa na prvý pohľad javí, pričom ale ide o dokonalú narážku.

Rozhodujúcu obranu v hre napokon formuluje Metod, ktorý je nielen radcom, ale v záverečnom dejstve (po tragickej smrti Agáty a väznení zoslabnutého Konštantína) aj rozhodujúcim článkom misie. Prejaví sa ako diplomat a opora najmä vtedy, keď mladší z bratov bojuje s výčitkami svedomia a stráca odhodlanie. Takto interpretovaný vývin udalostí zároveň koreluje so samotným názvom hry *Obrana Metodova*, v ktorom absentuje Konštantínovo meno. V tomto bode je potrebné zmieniť ešte jednu zaujímavosť súvisiacu s mystifikáciou, ktorá je zároveň ukážkou fabulačných schopností autora. V treťom dejstve, potom, čo bol Konštantín pri obhajobe Hermanrichom (pasovským biskupom) označený za „byzantského agenta“ a neskôr aj nespravodlivo obvinený z Agátinej vraždy, sa skrýva v kláštore pod „krycím menom“ Cyril. V tomto dejovom zvrate nachádzame ďalší autorský postup interpretácie historického faktu v prospech umelecky pútavej literárnej mystifikácie.

Na určitej kontroverzii Milan Ferko nepochybne stavia, napokon, uvedené zobrazovacie postupy v dielach s historickou tematikou využívali mnohí prozaici a dramatici svetovej literatúry vrátane jedného z najznámejších románopiscov Umberta Eca. Historickú prózu ako kreatívny priestor vnímal napríklad aj známy predstaviteľ slovenského naturalizmu Ladislav Nádaši-Jégé. Jednou z reálnych predlôh Ferkovho postupu však mohla byť hra *Život Galileiho* (1939) od Bertolta Brechta¹⁰, ktorú napísal počas svojho exilu v Dánsku a neskôr ju ešte prepracoval. Na doskách Slovenského národného

¹⁰ O hrách B. Brechta a ich spoločenskom dosahu na slovenskú spoločnosť v rokoch 1975 – 1985 podrobne píše Elena Knopová (2020) v štúdiu *Bertolt Brecht v slovenskom divadle v rokoch 1975 – 1985*.

divadla bola uvedená v roku 1958 v réžii Tibora Rakovského, pričom práve túto z Brechtových hier hodnotil Martin Porubjak v rámci slovenského divadla ako jednu z najlepšie zvládnutých (Porubjak 1975, 193–203). V porovnaní s *Obranou Metodovou* ide taktiež o uplatnenie dekonštrukcie ideality významnej historickej osobnosti. Charakter Galileiho v Brechtovej hre v tomto zmysle vystihol Ludovít Petraško (2004, 230): „Brecht nezobrazuje Galileiho ako intelektuála odtrhnutého od sveta, ale ako požívачníka, ktorý má z vedeckých poznatkov rovnaké potešenie ako z dobrého vína. O svoju dcéru ani iných sa veľmi nestará, ale ani na seba neberie ohľad, napríklad, keď počas morovej epidémie ostane vo Florencii, aby nemusel prerušiť svoje bádanie. Na jednej strane idealista, ktorý všetko obetuje vede, necúvne na druhej strane ani pred podvodom a pátolizacstvom, pri pohľade na mučiace nástroje ochotný odvolať svoje poznatky.“ Podobne ako pri postave svätca, aj pri vedcovi, bádateľovi a intelektuáľovi existuje určitá ustálená predstava, ktorú, ako vidíme, už na konci 30. rokov 20. storočia poľahky naštrbil inšpiratívny Bertolt Brecht.

Napriek tomu, že v rámci svetovej literatúry dekonštrukcia ideality rozhodne nie je objavným postupom z konca 20. storočia, v podmienkach slovenskej literárnej spisby, a najmä s uplatnením takéhoto postupu v súvislosti s historickou postavou typizovaného svätca v takmer ustálenom kultúrno-spoločenskom rámci, ide v hre *Obrana Metodova* o skutočne tvorivý, no vzhľadom na nedostatok kritickej reflexie aj nedocenený prínos Milana Ferka. Autor si so vzťahom historiografie a umeleckej literatúry napokon počínal v intenciách záverov dlhodobého výskumu Reného Bílika (2008, 19), ktorý tvorbu textov v historickom žánri vyhodnocuje ako pohyb od histórie k fikcii.¹¹

ZÁVER

V závere považujeme za dôležité odpovedať na otázku, ktorá sa v priebehu písania tejto štúdie ukázala ako kľúčová. Prečo odidealizovanie niektorých typov postáv trvá celé storočia, kým iné, obzvlášť pri medzitextovom nadväzovaní, oveľa skôr podliehajú postupom mystifikácie, ironizácie, karikatúre, persifláži či pastišu? Prečo idealizácia a typizácia (nielen v zmysle staroliterárneho idealizovaného typizovania) niektorých historických postáv pretrváva v podstate až do súčasnosti¹²?

V súvislosti s analyticko-interpretáčnymi vstupmi do hry *Obrana Metodova* (1985) nachádzame viacero zdôvodnení. Predovšetkým ide o samotnú podstatu a prínos historickej postavy svätca, pričom rozhodujúcim aspektom je jeho explicitne vyjadrená „svätosť“, teda výnimočný náboženský, ako aj spoločenský status, najvyššie hodnotové určenie, vzťahujúce sa k celosvetovo rozšírenému religióznemu aj historicko-spoločensky rešpektovanému nazeraniu na absolútne. Svätosť ako status odráža v dielach starších literárnych období práve sakrálnosť výrazu, spojenú s ustálenou výrazovou sústavou a umeleckými zobrazovacími postupmi, ktoré v nadväznosti na *Život Metoda* a *Život Konštantína Cyrila* prísne dodržiaval pri zobrazení solúnskych vierozvestov v klasických eposoch napríklad aj Ján Hollý, podobne tak Sládkovič, Hviezdoslav, Dilong, Haranta a iní¹³.

Druhý aspekt, ktorým je historickosť postavy, sa v uvedenom kontexte javí ako sekundárny. Ako príklad v rámci dejín slovenskej literatúry môžeme opäť uviesť postavu Svätopluka, ktorému už atribút svätosti neprináleží, čo je pravdepodobne aj dôvodom jeho skoršieho (aspoň čiastočného) literárneho odidealizovania vo svetle známych historických faktov. Svätopluk už v Jégého diele nadobúda aj nehrdinské charakteristiky, i keď sčasti ešte zotrúva ako idealizovaný hrdina v intenciách národného mýtu. V tomto bode možno odkázať na početné kvalifikačné práce

¹¹ Bližšie v kapitole *K teórii historického žánru* z monografie *Historický žáner v slovenskej próze* (Bílik 2008).

¹² Opäť odkazujeme na Rábekovo *Tajomstvo Zoborského kláštora* (2019), ktoré Metoda ešte stále zobrazuje v religiózne sakrálnom a najmä tradičnom kultúrno-spoločenskom ponímaní.

¹³ Viac príkladov v antológii *Svätý Cyril a svätý Metod v slovenskej literatúre* (Liba – Lauková 2012).

a štúdie, ktorých predmetom je práve porovnanie umeleckého stvárnenia Hollého *Svatopluka* (1833) a Jégého *Svätopluka* (1928).

Tretím, no nemenej dôležitým aspektom, je slovenská literárna tradícia spätá s kontinuitou v zobrazovaní veľkomoravského obdobia. Množstvo diel s touto tematikou naprieč dejinami slovenskej literatúry obsiahlo viacero žánrov, od povestí, určených najprv dospelému a neskôr detskému čitateľovi, až k vrcholným dielam z obdobia národného obrodenia, ktoré plnili okrem umelecko-estetickéj nezriedka ideologickej funkcie, ako aj žánrovo pestrejšiu tvorbu autorov 20. storočia (obsiahnutú vo viacerých tematických antológiách).

Napokon sa v úplnom závere prinavrátime k Ferkovej historickej hre *Obrana Metodova* (1985) a pokúsime sa určiť jej postavenie v rámci tradície literárneho zobrazovania cyrilo-metodskej tematiky. Na základe tejto štúdie si dovoľíme zhodnotiť, že ide o modernú drámu, pričom Ferkovo spracovanie čiastočne reflektuje taktiež postmodernistické tendencie z konca 20. storočia. Autor jednoznačne popiera idealitu, a teda aj idealizačné postupy, jeho kľúčovými metódami sú mystifikácia, dekonštrukcia a relativizácia ideality, v súčasnosti vrcholiaca napríklad v novších hrách Viliama Klimáčka. Klimáčkova umelecká reinterpretácia dejinných udalostí neminula ani také významné historické osobnosti, akými boli svätci Konštantín a Metod, pričom v porovnaní s jeho stvárnením vyznieva Ferkova dráma „iba“ ako stredoveká hagiografia. Pri písaní *Obrany Metodovej* ešte neboli uplatnené možnosti persifláže a pastišu, iróniu a drobnú satiru autor vzťahoval iba na niektoré negatívne postavy, avšak s využitím svojho tvorivého potenciálu naplno rozvinul v tejto hre postupy mystifikácie.

Posun v oblasti skúmanej problematiky sa teda v posledných desaťročiach javí ako ešte zásadnejší, no už v historickej hre *Obrana Metodova* (čiastočne aj v dramatickom triptychu *Knieža, Bratia a Kráľ Svätopluk* (1989) od autorskej dvojice Ivan Hudec a Peter Valo) malo prevahu reálno, až neúprosná realita spojená s každodennosťou človeka. Práve ľudská podstata svätcov a z nej vyplývajúca sakrálnosť/duchovnosť nereligiózneho typu sa stali najvýraznejšími vo Ferkovom stvárnení historických postáv Konštantína a Metoda, čím sa iste vzdialil stáročnej literárnej tradícii a zároveň priblížil k umelecky pútavému a neošúchanému spracovaniu, ktoré však zostalo bez zásadného dobového kritického ohlasu.

REFERENCES

- Bílik, René. 2008. Historický žáner v slovenskej próze. Bratislava.
- Brtáňová, Erika. 2012. Na margo staršej literatúry. Bratislava.
- Dilong, Rudolf. 1963. Gorazd. Rím.
- Ferko, Milan. 1998. Historické hry. Bratislava.
- Ferko, Milan. 1988. Pravda Svätoplukova. Bratislava.
- Gallik, Ján. 2016. Sv. Cyril a Metod v slovenskej poézii 20. a 21. storočia [Sts. Cyril and Methodius in Slovak Poetry of the 20th and 21st Century.]. In Konštantínove listy [Constantine's Letters] 9/2, 98-105.
- Hudec, Ivan – Valo, Peter. 1989. Veľká Morava. Knieža, Bratia, Kráľ. Bratislava.
- Hudec, Ján. 1998. Drámy III. – Scenáre: Svätopluk; Janka Kráľa blúdenia a videnia. Bratislava.
- Kákošová, Zuzana. 2013. Veľká Morava v slovenskej dráme 20. storočia. In Bíziková, Margita (ed.). Slová Slovanov. Bratislava, 76-88.
- Knopová, Elena. 2020. Bertolt Brecht v slovenskom divadle v rokoch 1975 – 1985. [Bertolt Brecht in Slovak Theatre between 1975 and 1985]. In Slovenské divadlo [Slovak Theatre] 68/2, 121-145.
- Liba, Peter. 2009. Zánik a či hľadanie sakrálna (časové reflexie)? In Kerulová, Marta – Lauková, Silvia (eds.). Revitalizácia kultúrnej tradície. Nitra, 22-28.

- Liba, Peter – Lauková, Silvia. 2012.* Svätý Cyril a svätý Metod v slovenskej literatúre. Nitra.
- Liba, Peter – Lauková, Silvia. 2013.* Medzi trvaním a dejinami. Nitra.
- Marčok et al. 2004.* Dejiny slovenskej literatúry III. Bratislava.
- Marsina, Richard. 2006.* Vývoj ideálov svätosti a ich typy. In Kožiak, Rastislav – Nemeš, Jaroslav (eds.). Svätec a jeho funkcie v spoločnosti I. Bratislava, 175-186.
- Maťašík, Andrej. 1998.* Veľkomoravská hexalógia Milana Ferka. In Ferko, Milan. Historické hry. Bratislava, 365-367.
- Petraško, Ludovít. 2014.* Bertold Brecht: Život Galileiho. In Hostová, Ivana (ed.). Vývinové problémy svetovej literatúry 20. storočia. Prešov, 228-230.
- Plesník et al. 2011.* Tezaurus estetických výrazových kvalít. Nitra.
- Porubjak, Martin. 1975.* Brecht na slovenskom profesionálnom javisku. In Slovenské divadlo 23/2, 192-223.
- Rábek, František. 2020.* Tajomstvo zoborského kláštora. Bratislava.
- Stodola, Ivan. 1937.* Kráľ Svätopluk. Turčiansky sv. Martin.
- Timko, Štefan. 2019.* Reflexia života a diela Cyrila a Metoda v televíznej, filmovej i internetovej tvorbe od osemdesiatych rokov minulého storočia po súčasnosť [Reflection of the Life and Work of Cyril and Methodius in Television, Film and Internet Production from the 1980s to the Present]. In Konštantínove listy [Constantine's Letters] 12/1, 159-171.
- Vančo, Dominik. 2023.* Obraz Metoda ako literárnej postavy v slovenskej próze [The Image of Methodius as a Literary Character in Slovak Prose]. In Konštantínove listy [Constantine's Letters] 16/2, 136-146.

PhDr. Martina Taneski, PhD.
 Constantine the Philosopher University in Nitra
 Faculty of Arts
 Department of Slavic Philology
 Štefánikova 67
 949 74 Nitra
 Slovakia
 mtaneski@ukf.sk
 ORCID ID: 0000-0003-2590-5925
 WOS Researcher ID: AHE-5305-2022
 SCOPUS Author ID: 57204814751